

Rövşən ƏLİZADƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İstanbul Aydın Universiteti

e-mail: rovsenalizade@yandex.ru

OĞUZ KAĞANIN REAL TARİXİ ŞƏXSİYYƏT OLDUĞUNA DAİR ƏSKİ VƏ YENİ TƏSBİTLƏR

Rovshan Alizade

**OLD AND NEW FINDINGS REGARDING OGHUZ KHAN'S
REAL HISTORICAL PERSONALITY**

Summary

There are significant discussions asserted by some researchers regarding Oghuz Khan's real historical personality. The seriousness of these discourses are interpreted by the historical documents propounded by historians. The presence of pyramid that belongs to Oghuz Khan which is stated to be identified by European archeologists paves the way for archeologists in Turkic world to be mobilized. In my opinion, generalizations and findings designated within the frame of folklore science are indispensable to be supported by scientific findings of archeologists and historians.

Key Words: Oghuz Khan, Mete, pyramid, papyrus texts, world conqueror.

Ровшан Ализаде

**ДРЕВНИЕ И НОВЫЕ ДАННЫЕ, ПОДТВЕРЖДАЮЩИЕ РЕАЛЬНОСТЬ
ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ ОГУЗ КАГАНА**

Резюме

Имеются серьезные соображения, выдвинутые некоторыми исследователями о том, что Огуз Каган является реальной исторической личностью. Серьезность этих соображения подтверждаются историческими источниками, на которых они ссылаются. В статье особо отмечается научно подтвержденные данные, определения и существования пирамиды, которую относят Огуз Кагану, что дает основание для археологов в тюркском мире для их мобилизации по этому вопросу. По нашему мнению подтверждение утверждений археологов и историков обобщений и данных на уровне фольклористики является важным условием.

Ключевые слова: Огуз Каган, Mete, пирамида, папирусные тексты, мировой завоеватель

Açar sözlər: Oğuz Kağan, Mete, piramida, papirus mətnləri, dünya fatehi

Oğuz Kağanın eramızdan öncə XXIII əsrdə yaşadığı və bu əsrdə səksən minlik döyüş arabalarından ibarət bir ordu ilə Nil vadisini fəth etdiyinə dair əski qaynaqlardakı bilgilərə diqqət etdiyimizdə onları Oğuz Kağanın həqiqi tarixi şəxsiyyət olduğunu müəyyənləşdirmək üçün sanballı dəlillər kimi görə bilirik.

Eramızdan öncə III əsrdə yaşamış misirli rahib-tarixçi Manethon əlindəki mətnləri *kopto* dilindən əski yunan dilinə tərcümə etdiyi zaman Oğuz Kağanın (Xanın) adını *Aukuz xian* (19, 11) kimi çevirmiş və bu ifadəni *İoniya* olaraq qeyd etmişdir (11, 188). Bilavasitə bu faktdan istifadə edən Avropalı tarixçiləri Ellada mədəniyyətinin təşəkkülündə böyük rol oynayan *Xan birliyini İoniya birliyi* kimi ümumiləşdirərək, əsərlərinə daxil etmələri araşdırmaçılar tərəfindən təsbit olunub. İoniya birliyinin isə dörd boy-tayfadan ibarət olmaqla dörd

ayrı dildə danışdığı və o dillərdən birinin də *ari* və *sami* dillərinin təsirinə məruz qalan türk dili olduğu müəyyənləşmişdir.

J.F.Şampolyonun 1822-1832-ci illər arasında oxuduğu Misir papirus mətnlərində qeyd edilib ki, Nil vadisi orta çarlıq (xanlıq) dövründə, yəni bizim eradan öncə XXIII-XVIII-ci əsrlərdə Asiyalı çoban knyazlar tərəfindən idarə olunmuş və bu knyazların başında da xan titulu daşıyan Oğuz övladları dayanmışdır (20, 9). Qeyd edilən Asiyalı əhalinin hansı yol ilə Nil dərəsinə qədər gəlmiş olduqları məsələsi də mühümdür. Bu əhalinin Ərəbistanın şərq sahiliylə Babülməndəb boğazından Somali və Həbəşistan sahillərinə keçərək, Nil dərəsinə enmiş olduqları fikrini irəli sürən araşdırmaçılar vardır. Digər tərəfdən, bu əhalinin Ərəbistanın qərb sahilindən və nəhayət, Sina çölü yoluyla Deltaya qədər gələrək, oradan Nil vadisinə yerləşdikləri qənaəti də mövcuddur. Araşdırmaçı Y.Z.Özer qeyd edilən fikir və baxışları bütövlükdə doğru hesab edir və əlavə olaraq yazır ki, Misir əhalisi tamamən və bəlli bir zamanda Nil dərəsinə gəlmiş əhali deyildir. Bunlar zaman-zaman, dalğa dalğa və bir-birini müxtəlif dövrlərdə izləyərək müxtəlif yollardan gələn və Nil boyuna yerləşən müxtəlif qəbilələrdir (10, 323-324). İ.Parmaksızoğlu və Y.Çağlayanın orta q yazdıqları tarix kitabında isə *hiksos* adlı xalqdan bəhs edilmiş və *hiksos* termininin yuxarıda qeyd edildiyi kimi “çoban knyaz” deyil, çoban kral mənasına gəldiyi vurğuladıqdan sonra, hiksosların mənsəyi haqqında belə bir məlumat verilmişdir: “Yeni imperiya qaynaqlarında “Sami” irqindən göstərilməkdədir. Tarixçilərə görə, Ön Asiyanın Kassit, Hitit, Hurri köçlərinə bağlı olaraq Hurrilərin bir qolunun da Misirə gəldikləri, yolda Samilərlə də qaynaşdıqları irəli sürülməkdədir. Bu mübahisələrdən hansı nəticə çıxarıla bilməsi məsələsi bir tərəfdə qalsın, deyə bilərik ki, hiksoslar şərqdən gəlmiş və bir əsrə yaxın müddət Misirdə hakim olmuşdular” (11, 95).

İngilis arxeoloqu Filinder Petri, yüz il öncə Misirdə tapdığı bir ehramı Oğuz Kağana aid etməklə bu ehram içərisində Oğuz Kağanın mərmər üzərindəki barelyefindən bəhs etmiş və bu barelyefdə Oğuz Kağanın ölümündən sonra reallaşan mumiyalanma prosesinə dair bir təsvirin olduğunu qeyd etmişdir (22, 46). F.Petrinin verdiyi bilgiyə görə, barelyef üzərindəki heykəl təsviri də iki yerə bölünmüş vəziyyətdədir (22, 47). Qeyd edək ki, arxeoloqun bu tapıntısına dair yazılar Avropanın bəzi elmi dərgilərində çap olunmuşdur. Ancaq siyasiləşmiş Avropa tarixçiləri uzun bir müddət ərzində Oğuz Kağanla əlaqəli olan yuxarıda bəhs edilən bilgiləri inkar etmiş, bu yeni bilgilərin dərslər kitablarında və ensiklopediyalarda yer almasına qarşı çıxmışlar. Bu qarşı çıxmanın səbəbi isə sadə idi. Belə ki, Avropalı tarixçilər hər zaman Yunanıstanı əski mədəniyyətin beşiyi kimi qələmə verdikləri üçün və yaxud Ellada mədəniyyətini etnik sivilizasiyaların başlanğıcında duran antik mədəniyyətin yuvası kimi gördüklərinə görə qeyd edilən bilgiləri elm dünyasından gizli saxlamışlar. Təbii ki, bu gizlilik hadisəsi olmasaydı, Oğuz Kağana aid olan bəhs etdiyimiz tapıntılar dünya elm masaları tərəfindən qəbul ediləcək, oğuz-türk tayfalarının eramızdan əvvəllərdə də fəthlərlə bərabər sivilizasiyalara da malik olduqları müəyyənləşəcək və yunan tezisi ortadan qalxacaqdı.

Yuxarıda bəhs etdiyimiz ehramın içərisindən tapılan Oğuz Kağanın mərmər üzərindəki mumiyalanma prosesini əks etdirən bəlyefindən əlavə onun zəfərlərini əks etdirən rəsmlər və bəlyeflər də olmuşdur ki, belə sənətkarlıq nümunələri Fələstin və Sina dağları arasında Oğuz Kağanın saldırdığı Saruxan, Arazxan və Avar şəhərlərində də mövcud olmuşdur. Ancaq yeni Xanlıq dövrünün fəthləri Fələstini fəth edəndə bu şəhərlər dağıdılmış, bəhsi keçən nümunələr və çox sayda tarixi abidələr gələcək nəsillərə çatmamışdır (16, 116). Əski şəhərlərdən bəhs edərkən M. Kaşqarlının Divanında adı keçən *Karnak* adlı şəhərin Oğuz şəhərlərindən biri kimi qeyd edildiyi xüsusunu xatırlaya bilirik. Onu da qeyd edək ki, əski Misirin baş məbədi-tapınağı da *Karnak* adlanmaqda idi. Bu məsələyə dair O.İ.Pavlovanın fikirləri də diqqət çəkməkdədir (17, 5-6). Müəyyən edilir ki, türklərin əcdadları yaratdıqları əski mədəniyyətlərini Türküstandan Şumerə, Elama, Misirə daşımış və nəticədə kilikiyalılar, yunanlılar və daha sonra latındilli xalqlar eyni mədəniyyəti mənimsəmişlər. Bəlkə, buna görədir ki, R.Rubinşteyn əski Misiri Yunanıstanın müəllimi adlandırır və qeyd edir ki, Yunanlılar yazını, gəmiçiliyi və əkinçiliyi Misiri və Kilikiyanı idarə edən Aran müdriklərindən öyrənmişlər (18, 30). Bu baxımdan, Y.Z.Özerin Misir dili və yazısı haqqındakı şərhə də önəmlidir: “Misir istiqlalını itirdikdən sonra dili və yazısı da itmiş idi. Hər şey qaranlıqda qalmışdı. Bu vəziyyət on beş əsr davam etdi. Misir dili isə əvvəla yunan və sonra ərəb lisanları tərəfindən söndürülmüşdür” (10, 331). Bu fikirlərin işığında bəhsi keçən mədəniyyətin Avropa xalqları tərəfindən hansı tarixi mərhələlərdə və şəraitlərdə mənimsənildiyinə dair müəyyən qənaətlər yaranır və yaxın tarixlərdə Şotlandiyadakı *Aran* adlı adada tapılan mağaradan göy türk əlifbasıyla yazılmış mətnlərin ortaya çıxması da bir təsadüf kimi görünür.

Xüsusilə yuxarıda qeyd edilən ehram məsələsinə dair belə bir sual ortaya çıxır: Necə olur ki, Oğuz Kağana aid edilən ehram çağımıza qədər dağıdılmayıb? Qeyd edək ki, bunun başlıca səbəbi Oğuz Kağanın Nil çayının qərb tərəfində dəfn olunmasıdır. Belə ki, o dövrlərdə və sonrakı zaman kəsimlərindəki inanmalara görə günəşin batdığı qərb tərəfi ölümlər dünyası idi və müqəddəs sayılırdı. Bu inam və ya inanc sayəsində də Oğuz Kağana aid edilən ehramın niyə dağıdılmadığı sualı cavablanmış olur.

Oğuzların və müttəfiqlərinin Misirdə 511 il iqtidarda qaldıqlarını təsdiq etmək üçün onlardan qalan çox sayda adidləri də araşdırmaçılar nümunə kimi qeyd ediblər. Onlara görə, bu abidlərdən biri *Xan Xencər* adlı ehramdır. Bu ehram və Oğuz Kağanın nəslindən çıxmış fəthlərə aid edilən digər ehramlar da daş adlanmaqda idi (16, 120).

Oğuz Kağan Misiri fəth etdiyi zaman ordusundakı boylardan biri də *Tekle* adlı boy idi. Araşdırmaçı G.Maspero, eramızdan öncə II-ci minilliyin başlanğıcında Misirdə 1-ci Tekeli və 2-ci Tekeli adlı xanların iqtidarda olduqlarını yazmışdır (21, 52). Teklenin türkmən boylarından biri olduğunu nəzərə alıb, G.Masperonun əsərindəki məlumatı, yəni Oğuz soyundan gələn xanların vəliəhd ikən *Şat*, taxta keçdikdən sonra *Ağa* titulu daşdıqları xüsusuna

diqqət etməmiz vacibdir. Bir önəmli xüsus da budur ki, Xan titullu Orta xanlıq dövrü xanları *Şat* adlı bir tanrıya tapınırdılar və piramit mətnlərində “st” kimi yazılmış ifadəni bəzi mətnşünaslar *Set*, bəziləri də *Şat* kimi oxumuşdur. Maraqlı olan və diqqət çəkən bir məsələ isə Altay şaman dualarında adı keçən xeyirxah ruhlardan birinin adının da *Şat* olmasıdır. Altay kosmoqoniyasında mövcud olan ruhların xeyli qismi Misir, Həbəş, Amhar dualarında və sehr məzmunlu mətnlərdə də eynilə keçməkdədir. Günümüzə qədər çatan məlumatlarda deyilir ki, Aranlı müdriklər Kəşmirdə, daha sonra Misirdə yaratdıqları mədəniyyəti Afrikanın şərq və qərb qütblərinə yaymışdılar. Sanskrit dilli qəhrəmanlıq dastanlarında yer alan digər bir xüsus Hindlilərin əcdadlarının Altaylardan gələn *Mali* və *Su Mali* adlı boylar ilə müharibələr apardığı rəvayəti və bəhsi keçən boyların çağımızda Afrikanın qərbində irqlərini dəyişdirərək yaşadığı faktıdır (21, 53).

Altay miflərində Oğuz Kağanın Sam ölkəsinə yürüşündən bəhs edilir. Sam ölkəsi isə bugünkü Fələstin, İordaniya və Misirdən ibarət idi. Bu ölkələrdə Oğuz nəslindən çıxan bir çox xanların hökmranlıq taxtına sahib olduqları qeyd edilir. *Yakop Her* (Yaqub peyğəmbər) və onun oğlu *İosif* (Gözəl Yusif) Oğuz xanın və müttəfiqlərinin son nümayəndələri sayılmışlar. Semitoloqlar İosif/İoseph adını *iyo* və *sep* qisimlərinə ayıraraq, bu ifadəni “birləşdirən” mənalarında göstəriblər. Belə ki, İosifin (Gözəl Yusifin) eramızdan əvvəl 1730-cu ildə bir-birlərindən ayrı düşmüş Asiya mənşəli etnosları birləşdirdiyi və Nil çayının deltalarını fəth etdiyinə dair bilgilər vardır (16, 105-109).

Oğuz xanın eramızdan öncə yaşadığı xüsusuna dair XVIII əsrin türkoğlu J.de Guignesin qənaəti də diqqət çəkir: “Oğuz Xandan Çingiz xana qədər təqribən dörd min il keçdiyi hesab edilir. Buna istinadən Oğuz Xan miladdan iki min səkkiz yüz il əvvəl yaşamış olacaqdır” (6, 122). Belə əski mülahizələrdən əlavə, xüsusilə XX əsrdə F.Köprülü, A.İnan, O.Turan, Z.Gökalp, H.N.Orkun, O.Ş.Gökay, S.Göməç və başqa araşdırmaçıların Oğuz Kağanın hunların kağanı Mete ilə eyni şəxs olduğuna dair fikir irəli sürdükləri məlumdur. Ancaq Çin salnamələrində adı Maotun kimi göstərilən Mete xanın eramızdan öncə I minilliyin sonlarında yaşadığı yazılıb. Oğuz xan isə eramızdan öncə III minilliyin sonlarında yaşamışdır. Təsbit olunan xüsus budur ki, bu iki xan arasında iki min illik zaman fərqi vardır. Çağımıza qədər çatmış olan hər hansı bir qaynaq Oğuz Kağanla Mete Kağanın eyni şəxslər olduğunu təsdiq etməməkdədir. Adları yuxarıda qeyd edilən araşdırmaçılar qaynaqlara istinadən deyil, hunlarla türklərin bənzər adət-ənənələrinə, müharibə taktikalarına və başqa nüanslara görə Oğuz və Meteni eyniləşdirmişlər. Araşdırmaçı Salim Koca da Oğuz-Mete paralelliyinə dair diqqət çəkici fikirlər irəli sürmüş və nəticə etibarilə Oğuz xanın Mete olmadığı qənaətini açıqlamışdır: “Böyük Hun Şan-yü’sü Metenin (Boğatur=Bahadır) həyat və fəaliyyətlərinin çox hissəsi dastandakı Oğuz Kağanın həyat və fəaliyyətləriylə tam bir bənzərlik və paralellik göstərməkdədir. Fəqət Mete fəthlərində Orta Asiyanın xaricinə çox da çıxmamış, özəlliklə qərbdəki Aral gölünü keçməmişdir. Halbuki dastandakı Oğuz Kağan, Orta Asiyanın xaricində Çin, Slav, Roma, Misir və Hindistan kimi böyük ölkələr fəth etmiş bir hökmdardır. Elə anlaşılır ki, Türklərin

Metedən çox öncə, yəni İskit (Saka) çağında yaşamış və dünya fəthini reallaşdırmış böyük bir hökmdarı vardı. Dastanın özəyi, böyük bir ehtimalla, bu hökmdar zamanında yaradılmış olmalıdır. Bu özəyin üzərinə də Metenin həyat və fəaliyyəti ilə onun hərbi təşkilatı əlavə olunmuşdur” (9, 77).

Z.V.Toğan, Oğuz rəvayətlərinə istinadən yazır ki, “Oğuz rəvayətləri bir neçə fəthə, məsələn, Şərqdə Metenin, Qərbdə Əfrasiyabın (Alp Ər Tunganın) və bəlkə də, Atillanın fütuhatına aid dastanların bir araya gətirilən şəkli kimi görünür” (14, 481). Ancaq irəli sürülən bu fikrin Oğuz Kağanla bağlı dastanlara sirayət edilən bir təbəqələşmədən qaynaqlandığına önəm verərək qeyd etmək labüddür ki, dastanların epik tarix olması və bilavasitə tarixi şəxs və olaylara görə şəkilləndiyi faktı Oğuz Kağanı da real tarixi şəxsiyyət kimi dəyərləndirməyə yetərlidir. Bu qənaətimizi Əfrasiyabın da tarixi şəxsiyyət olduğu ehtimalı üzərində duran araşdırmaçıların müəyyənləşdirmələrinə adekvat olaraq irəli sürürük. Məsələn, məşhur monqol tarixçisi Cüveyninin verdiyi bilgiyə görə, uyğur şəhərlərindəki xalqın inanmalarında uyğur hökmdarı Buqu xan Əfrasiyabın bilavasitə özüdür (3, 102). Araşdırmaçılardan T.Yazıcı isə, Əfrasiyabın Med kralı Astiyəq (Astiyəq) olduğu qənaətindədir (15, 479). Fikrimizcə, bugünə qədər Oğuz Kağanın həqiqi tarixi şəxsiyyət olması məsələsinin və bu məsələnin əksinə olan görüşün, yəni Oğuzun tarixdə yaşamayan bir xəyali dastan obrazı olması qənaətinin də hər hansı ciddi faktla nəticələnməməsinin başlıca səbəblərindən biri Oğuz adının etimologiyası haqqında qənaətbəxş fikirlərin irəli sürülməməsidir. Araşdırmaçı D.Sinor Oğuz adını *öküz* kəlməsiylə izah etməyə çalışmışdırsa da (13, 5-6), türk tarixində *öküz* adını daşıyan bir hökmdar və ya şəxsin qaynaqlarda yer almadığı da bir həqiqətdir. Qeyd edilən xüsusda isə ən inandırıcı və qəbul edilməsi mümkün olan təsbiti L.Qumilyovun fikrində görürük. L.Qumilyov qövm-tayfa adı olan *oğuz* kəlməsinin etimologiyasını Oğuz Kağana şamil etməklə (7, 85), əslində, Oğuz Kağanın *öküz* adı daşması ehtimalını ortadan qaldırmışdır.

Aybək Dəvadarinin XIV əsrdə yazmış olduğu tarixi qaynaq mahiyyətin-dəki “Dürər ət-tican və qürəri təvarixiz-zaman” adlı əsərdə də “Oğuznamə” və Oğuz Kağan haqqında önəmli məlumatlar qeyd edilib. O yazır: “Mən istəyirəm, bu tayfanın (türklərin) haradan gəldikləri və onların sələfləri haqqında bunların özlərinin doğma dillərində yazılmış “Ulu xan Ata Bitiqçi” adlı kitablarına əsaslanaraq danışım. Bunun adının mənası “Böyük hökmdar Ata haqqında kitab” deməkdir. Bu elə bir kitabdır ki, əski türklərdən monqollar və qırçaqlar bununla sevinir və məmnun olurdular, bu kitab onlarda çox dəyərli və müqəddəs bir kitabdır. Türklərdə çox önəmli bir kitab da var. Bu kitaba türklər çox dəyər verirlər və əldən ələ gəzdirlirlər. Adı “Oğuz-namə”dir. Bu kitabın içində Oğuzun həqiqi həyatı, ilk kağan olması, adını və namını Oğuz olaraq alması təhkiyə edilmişdir” (5, 202).

Bu fikirlərə dair təhlillər irəli sürən araşdırmaçılardan bəziləri “Oğuz-namə”nin tarixini türklərin daş kitabələrindən də əski hesab etməkdədirlər. Məsələn, Necati Dəmir əd-Dəvadarinin verdiyi bilgilər haqqında belə yazıb: “Buradakı bilgiləri diqqətə alsaq “Oğuz-namə” Orxun yazılarından öncə bilinməkdədir və yazıya keçirilmişdir” (4, 60). Bu fikirlərdən də görünməkdədir

ki, Aybək Dəvadarinin əsəri tarixi həqiqətlərin işığında yazılmış və üzərində durduğumuz məsələ ilə önəmli məqamları aydın bir şəkildə şərh etmişdir.

Tarixi qaynaqlardan sayılan “Şəcərei-tərakimə”də isə tarixi hadisələri daha doğru bir şəkildə təqdim edən müəllif (Əbülqazi Bahadır xan) Rəşidəddin və Yazıcıoğlundan fərqli olaraq, bəzən ayrı-ayrı sözlərin etimologiyasını verməsi və oğuz boylarının hər birinin ayrılıqda onqonlarını (quşlarını) göstərməsi ilə (1, 6) oğuzluğun rəşadətli tarixi aspektini də müəyyən etmişdir. Bu baxımdan, Əbülqazi Bahadır xanın “Oğuznamə”si və bilavasitə bu əsərin yazılma səbəbləri barədə təhlillər apararı S.Rzasoyun fikirləri də diqqət çəkməkdədir: “Oğuz-türkmənlərin Oğuz xan haqqındakı çoxlu oğuznamələrin heç birini “yaxşı” saymaması birbaşa invariant-paradiqma münasibətlərinə söykənir: oğuz-türkmənlərə görə, mövcud oğuznamələr (paradiqmalar) Oğuz xanla bağlı “tarixi həqiqəti” (invariantı-müqəddəs informasiyanı) yaxşı əks etdirən mətnlər deyildir. Oğuz türkmənlərə görə, mövcud oğuznamələr Oğuz xanla bağlı “həqiqəti” özündə əks etdirmək baxımından səhvlərlə doludur” (2, 41).

Qeyd edək ki, Oğuz Kağanın bir dünya fatehi kimi dastan mətnlərində təsvirini tapması onun eramızdan öncəki tarixi mövcudluğunu və ya şəxsiyyətinin həqiqiliyini təsdiq edən faktdır. “Oğuz Kağan” dastanının uyğurca yazılmış variantında Oğuzun dünyanın dörd bir tərəfinə hakim-kağan olmasını istəməsi də tarixi faktın dastana sirayət etməsi ilə əlaqəlidir. Və bunun izi mətndə açıqca görünür:

“Mən sizlərə oldum Kağan,
Alın ələ yay ilə qalxan,
Damğa olsun bizə buyan,
Boz qurd olsun (bizə) uran.
Dəmir cida, bol orman,
Ov yerində yüyürsün qulan.
Daha dəniz, daha da çay,
Günəş bayraq, göy də çadır” (12, 221).

Dastandan verilən bu parçada Oğuzun ideali, məqsədi aydın bir şəkildə əks olunub və bu ifadə tərzində xəyalilik deyil, tarixilik yer alıb. Bu hissədə tarixi bir şəxsiyyətin dilindən söylənilənlərin dastan dilindəki ifadəsi vardır. Bu baxımdan, Oğuzun fəth etdiyi məkanlara, hətta ehramının olduğu məkan haqqında irəli sürülən fikirlər barədə dastana diqqət edilməlidir. M.Kaplanın dastandakı məkan məsələsinə dair düşüncələri belədir: “Oğuz Kağan dastanında sürətli hərəkətin yaratdığı və qüvvətin hakim olduğu geniş bir məkan təsəvvürü vardır. Oğuzun ideali, bütün dünyanı, hətta kainatı ələ keçirməkdir; savaşların qayəsi budur. Oğuz üçün önəmli olan, sahib olmaq deyil, ələ keçirmək, daha doğrusu, “məğlub etmək” və “zəfər qazanmaq”dır. Dastanda bu yerlərdən heç biri təsvir edilməmişdir. Təsvir üçün durmaq lazımdır. Oğuz durmaz, keçər gedər. Oğuz Kağan dastanında məkan “durulan”, “oturulan” deyil, “aşılan” yerdir (8, 14-15).

M.Kaplanın irəli sürdüyü bu fikirlərə önəm verib, əslində, “Oğuz Kağan” dastanında yer alan məkanları “müəyyənləşmiş” və “qeyri-müəyyən” məkanlar kimi də təsnif etmək mümkündür. Belə ki, “müəyyənləşmiş” təsnifinə aid edilən

məkanları Oğuz kağanın ordusunun keçdiyi, çadırlarının qurulduğu və qələbələrinin qazandığı məkanlar kimi, “qeyri-müəyyən” kateqoriyaya daxil olan məkanları isə, sadəcə, hadisələrin cərəyan etdiyi məkanlar kimi təyin edə bilərik.

Beləliklə, yazımızda təhlil çərçivəsinə alıb üzərində durduğumuz xüsusiyyətlərə əsasən deyirik ki, Oğuz Kağanın həqiqi tarixi şəxsiyyət olduğunu və onun Mete xandan çox öncə yaşadığını Misir piramit mətnlərinə, papirus yazılarına və epik tarix sayılan “Oğuznamə”lərə istinadən qəbul etmək mümkündür. Təbii ki, xüsusilə Oğuz Kağanın ehramının olduğu iddia edilən məkanda, yəni bugünkü Misirdə bilavasitə oğuz türklərinin əcdad məzarını tapmaq üçün arxeoloji qazıntılar aparılırsa və ciddi nəticələr ortaya qoyularsa, əsərlərdəki iddia və təsbitlərin həqiqiliyi də sübuta yetirilmiş olar.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan türkcəsində

1. Əbülqazi Bahadır xan. Şəcərəi-tərakimə (Türkmənlərin soy kitabı). Rus dilindən tərcümə edən, ön söz və göstəricilərin müəllifi və bibliografyanın tərtibçisi İ. M. Osmanlı. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, Bakı, 2002.
2. Rzasoy S. Oğuz Mifologiyası. Nurlan, Bakı, 2009.

Türkiyə türkcəsində

3. Cüveyni A. Tarih-i Cihangüşa. (Çeviren M. Öztürk). 2. Baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.
4. Demir N. Türklerin En Eski Destanı. Ötügen, İstanbul, 2016.
5. ed-Devadari Seyfüddin Ebubekir bin Abdillahir bin Aybek. Dürerü'üt-Tican ve Gurerü Tevarih-i Z-Zaman. Süleymaniye kütüphanesi Damat İbrahim Paşa (elyazma nüshası). nr. 523. İstanbul, 202 a-b varakları.
6. Guignes J. Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair batı tatarlarının Tarih-i Umumisi, 1-cilt, Mütercimi: Hüseyin Cahit. Ötügen Yayınları, İstanbul, 2018.
7. Gumilev L. N. Eski Türkler. (Çeviren D. A. Batur). 2. Baskı. Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
8. Kaplan M, “Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı”, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip tahlilleri, İstanbul, 2005.
9. Koca S. İdeal Bir Türk Hükümdarı ve Başkomutanı Olarak Oğuz Kağan (Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*. Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı, Konya, 2011, s: 75-119.
10. Özer Y. Z, Mısır Tarihi, TTK Basımevi, Ankara, 1987.
11. Parmaksızoğlu İ, Çağlayan Y. Genel Tarih I/Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri. Funda Yayınları, Ankara, 1976.
12. Sakaoğlu S, Duymaz A, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Ötügen, İstanbul, 2002.
13. Sinor D. Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar. (Çeviren A. Ateş). *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. IV, Sayı: 1-2, İstanbul, 1980. s: 1-14.

14. Togan A. Z. V. Umumi Türk Tarihine Giriş. Cild I: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar. (3. Bs.). Enderun yayınları, İstanbul, 1981.

15. Yazıcı T. Efrasiyab, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 10, Ankara, 1994. s: 478-479.

Rus dilində

16. Авдиев В. И. Военная история древнего Египта. В 1 т: 1, Изд: Советская наука, Москва: 1948.

17. Павлова О. И. Амон Фиванский. Ранняя история культа (V-XVII Династии). Изд. Наука, Москва, 1984.

18. Рубинштейн Р. Древний восток. Изд. Просвещение, Москва, 1974.

19. Шопен И. Новые заметки на древние истории Кавказа и его обитателей. СПб, С. Петербургъ, 1866.

Fransız dilində

20. Champollion Jean-François. Monuments de L'egypte et de la Nubie. Vol. I, Editions de Belles-Lettres Geneve 20, Paris, 1833.

21. Maspero Gaston. *Histoire ancienne des peuples de l'Orient*. Paris, 1921.

22. Moret Alexandre. Histoire de l'Orient, Tome II, Presses universitaires de France. Paris, 1936.